

Erkki Tuomioja

Puhe Kooperatiivi ry:n 40-v. teemaseminaarissa pe 22.11. 2024

2012 sain kunnian olla juhlapuhujana Suomen pääjuhlassa, kun maailma tuolloin vietti osuustoiminnan kansainvälistä juhlavuotta. Aloitin puheen palauttamalla mieliin, miten

”Osuustoiminnalla on ollut tärkeä rooli luotaessa edellytyksiä Suomen nousulle itsenäiseksi kansakunnaksi. Osuustoiminta oli yksi niistä merkittävistä kansanliikkeistä, jotka 1900-luvun alussa loivat Suomen kansallisen, sivistyksellisen ja taloudellisen nousun. Sen avulla on helpotettu niin maaseudun kuin kaupunkien vähävaraisten oloja jo yli sata vuotta. Tänäpäin yhteiskunnan muutoksen ja vaurastumisen myötä osuustoiminta on monessa mielessä koko kansan liikettä.”

Osuustoiminnan menestys kaikilla sektoreilla näkyi vahvana. Siitä huolimatta, tai kenties juuri sen vuoksi, ilmassa oli silloin vielä yllättävän paljon suorastaan ideologista osuustoimintavihamielisyyttä. Maan pääministerin toimeksiannosta teetettiin konsulttiselvitys yritysten omistusrakenteen merkityksestä talouskasvuun ja työllisyyteen. Sen loppuraportissa todettiin: ”Taloudellisen tehokkuuden näkökulmasta osuustoiminta ei ole omistusmuotona optimaalinen ratkaisu nopeasti muuttuvassa nykymaailmassa. Osuustoiminnallisten yritysten tukemista siirtymisessä osakeyhtiöpohjalle tulisi sen vuoksi harkita.”

Osuustoimintaliike on kokenut monia nousuja ja laskuja. Erityisesti 80- ja 90 luku olivat osuustoiminnalle vaikeata aikaa. 90-luvun suureen lamaan kaatui pitkälti koko ns. edistysmielinen osuustoimintaliike, eikä se mitä siitä on jäljellä paljoa perinteistä osuustoimintaliikettä muistuta. Mutta lama-aika koetteli myös pellervolaisia ja muita osuustoiminnallisia yrityksiä raskaalla kädellä ja kaikkia on koskenut se, miten EU-aikaan siirtyminen on radikaalisti muuttanut kilpailuolosuhteita.

Silloin koetut menetykset ruokkivat väitteitä, joiden mukaan osuustoiminta olisi kerta kaikkiaan liian vanhakantainen voidakseen menestyä postmodernissa ja globalisoituvassa maailmassa, jossa kyky toimia markkinavoimien ehdoilla ja niillä surffaillen ratkaisee menestyksen.

Kun nyt katsoo taaksepäin miten 90-luvun ja vuoden 2008 kriiseissä Suomessa kävi, voi todeta ettei osuustoiminnalla ole mitään hävettävää sen suhteen, miten se kiristyneessä kilpailussa on menestynyt. Nyt on päinvastoin osuustoimintavihamielisyys puettu vaateisiin liian hyvin pärjänneiden osuustoimintaliikkeiden hallitsevaksi katsotun markkina-aseman purkamisesta.

Jos osuustoiminnallisen ajattelun ristiriitaisuus kapitalismin ja markkinavoimien rajattoman ihailun kanssa vielä kymmenen vuotta sitten miellettiin rasitteeksi, niin tänäpäin se on jo kääntynyt osuustoiminnan vahvuudeksi. Tätä toteamusta vahvistaa sekä tyytymättömyys eriarvoisuuden kasvuun ja kapitalismiin, joka on johtanut varallisuuden maailmanlaajuiseen keskittymiseen yhä

harvempiin käsiin, että se miten näissä uusissa kilpailuolosuhteissa juuri osuustoiminta on osoittanut erityisen voimansa. Kapitalistisen keskittymisen ongelmat ymmärtävät jo monet Martin Wolfin tai Joseph Stieglitzin kaltaiset markkinatalouden kannattajatkin uhaksi liberaalin demokratian kestävyydelle. Heidän kritiikkiinsä kannattaa tutustua, vaikka kumpikaan ei erikseen mainitse osuustoiminnan mahdollisuutta olla kapitalistisen keskittymisen vastavoimana.

Suomessa osuustoimintayrityksiä on yhteensä 3500, joka on prosentti kaikista yrityksistä. Yksityisen sektorin työpaikoista osuustoimintayritykset tarjoavat 5,5 prosenttia. Omistajuuksia on yhteensä 7,8 miljoonaa, mikä tekee keskimäärin 1,8 jokaista 15 vuotta täyttäneestä suomalaista kohden. Aikuisista 90 % on jäsenenä ainakin yhdessä niistä.

Osuuskuntien merkitys yhtiömuotona myös koko EU:n taloudessa on huomattava. Ne työllistävät yli 5 miljoonaa ihmistä ja noin yksi kolmesta EU-kansalaisesta on osuuskunnan jäsen. Osuustoiminnan arvot – omatoimisuus, yhteistoiminta, demokratia, tasa-arvo, oikeudenmukaisuus ja solidaarisuus – ovat kestäviä ja toimivia, kun haetaan ratkaisuja kestävämpään kehitykseen, luontokatoon, työttömyyteen ja alueellisiin ongelmiin.

Osuuskuntalainsäädäntö vaihtelee EU-maiden välillä, mikä vaikeuttaa sekä yhteistyötä, hyvien käytäntöjen vaihtamista, että EU:n laajuisen imagon rakentamista. Tutkimuksen ja yhteistyön kautta käytäntöjen ja lainsäädännön eroja eri maiden välillä on hyvä selvittää. Suomessakin toteutettiin 10 vuotta sitten voimaan tullut osuuskuntalain kokonaisuudistus. Laki kirjoitettiin pääosin osuustoimintaliikkeen itse tekemän työn pohjalta, vaikka siihen jokunen, lopulta marginaaliseksi jäänyt osuuskunnan identiteetin heikennys ujutettiin.

Osuustoimintamuotoinen yritystoiminta on laajentunut EU:ssa monille uusille aloille, erityisesti kuljetus-, energia- ja palvelusektoreille. Perinteinen osuustoiminta painottui aikanaan alkutuotannon yritystoimintaan, markkinointiin, kauppaan ja rahoitukseen. Viimeisen parinkymmenen vuoden aikana Suomessakin on nähty osuustoimintamuotoisen yritystoiminnan laajentuminen monille uusille aloille. Näitä hankkeita löytyy terveydenhoidon ja hyvinvoinnin, koulutuksen, rahoituksen ja myös erilaisen muun palvelutuotannon aloilta. Alue, jossa toivoisi uusosuustoiminnalle menestystä niin Suomessa kuin erityisesti maailmalla, voisi olla uusiutuvan energian ja materiaalien kierrätyksen aloilla. Juuri niillä aloilla on ratkaiseva merkitys, kun tavoitellaan kestävää kehitystä.

Osuuskunnat voivat olla erityisen hyödyllisiä alueilla, jonne voittoa tavoittelevat yritykset tai julkiset palvelut eivät yllä. Osuuskunnat luovat työtä usein syrjäisille alueille samalla tuottaen tarvittavia peruspalveluja kuten terveydenhuoltoa, koulutusta tai infrastruktuuria, ollen usein ainoat palveluntarjoajat tietyllä alueella. Useimmiten osuuskunnan jäsenet asuvat lähiseudulla, mikä vahvistaa alueellista yhteisöllisyyttä. Tämän voi ajatella tukevan valintoja, jotka edistävät paikallisesti kestäviä ratkaisuja, kun niistä riippuu kaikkien yhteinen tulevaisuus. Kestävä kehitys

tähtää nimenomaan tulevaisuuden ratkaisuihin, jotka ovat taloudellisen kannattavuuden ohella ympäristöllisesti ja sosiaalisesti kestäviä, ympäristön ja yhteisön säilymistä tukevia.

Osuuskuntamuotoisen liiketoiminnan kehittäminen on yksi mahdollisuus nykyiseen vaihtuvaan työ- ja elinkeinoympäristöön. Osuustoiminnallisten yritysten päämäärä ja tavoitteet lähtevät toiminnasta itsestään. Toiminnan tarkoitus, oli sitten kyse tuotannosta, jakelusta, palveluista, on päämäärä sinänsä, ei niinkään taloudellisen tuloksen maksimointi. Ollakseen elinvoimaista toimintaa, myös osuustoiminnallisten yritysten on kuitenkin oltava taloudellisesti kannattavia.

Osuustoimintamalli antaa mahdollisuuden yritystoimintaan myös silloin, kun toimijoiden varat ja muut resurssit ovat vähäiset - osuustoimintamalli voi olla siis pienituloistenkin yritysmuoto. Yhteistoiminnalla ja voimia, myös taloudellisia resursseja, yhdistämällä pystytään käynnistämään yrityksiä ja hankkeita.

Vaikka toistaiseksi olen puhut osuustoiminnasta Suomessa ja Euroopassa on selvää, että suurin osuustoiminnan kasvattamisen potentiaali löytyy kehitysmaista, joissa on paljon vielä käyttämättömiä mahdollisuuksia osuustoiminnan hyödyntämiseen. Vakiintunut ja menestystä osuustoiminta Suomessa ja Euroopassa voisikin paljon enemmän tukea aloittelevaa osuustoimintaa kehitysmaissa. OP:n ja Finnfundin yhteinen Global Impact Fund on kiitettävä aloite mutta olisi hyvä saada kehittää myös suuremmin osuustoimintamuotoista yritystoimintaa palvelevia hankkeita.

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomalliin kuuluu yhtenä sen keskeisenä piirteenä, että kattavalla laaja-alaisella sosiaalipolitiikalla on luotu riittävän laaja markkinariippuvuudesta vapaa turvavyöhyke suojaamaan markkinatalouden epävarmuudelta ja erilaisilta sosiaalisilta riskeiltä. Tämän lisäksi pohjoismaista mallia vahvistaa se, että markkinatalouteen tuo vakautta ja pitkäjänteisyyttä myös osuustoiminnallinen yritystoiminta, joka edustaa avoimessa markkinataloudessa toimivaa ei-kapitalistista markkinavoimaa.

Suomen taloudelle antaa vahvuutta ja yhteiskunnallemme kestävyttä se, että markkinataloutemme on elinvoimainen sekatalous. Meillä toimii rinnakkain niin koti- ja ulkomaisia, kuin pieniä ja suuria pörssi- ja perheyhtiöitä, yhtä lailla kuin myös yhteiskunnan omistamia ja osuustoiminnallisia yrityksiä. Tällainen monipuolisuus ja moniarvoisuus takaa sen, ettei kaikkea taloudellista toimintaa arvioida vain lyhytaikaisten pörssikurssivaihtelujen perusteella ja että yrittämiseen sitoudutaan laajemmin kuin välittömän omistaja-arvon maksimoinnin kautta.

Osuustoiminnalla on kysyntää myös siksi, että se rajattomien ja nopeiden pääomaliikkeiden oloissa on valtion omistuksen ohella tehokkain varmistus sille, että elinkeinoelämässämme säilyy sellainen omistusrakenne, jossa Suomessa asuvien ihmisten tulevaisuudesta huolehtiminen on riittävällä painolla vaikuttamassa yritysten päätöksiin ja käyttäytymiseen.

Suomalaisen sopimusyhteiskunnan hyvät tulokset ovat osaltaan perustuneet siihen, että eri puolilla neuvottelupöytää istuneita ihmisiä on eturistiriidoista huolimatta yhdistänyt vastuu Suomen kansantalouden menestyksestä ja täällä asuvien ihmisten hyvinvoinnista.

Tämän merkitystä ei tarvitse eikä tule painottaa mistään ahtaan nationalistisista syistä, mikä olisikin kansainvälisyyttä korostavalla osuustoiminnalle hyvin vierasta. Kysymys on siitä, että yritysten on hyvä myös omistuksen kautta tuntea ja kantaa vastuuta niiden ihmisten hyvinvoinnista ja sen yhteisön menestyksestä, jossa se toimii.

Osuustoiminnan keskeinen asema ja sen vahva poliittinen vaikutusvalta Suomessa saattoi aikanaan näkyä osuustoiminnan nauttimana ja sille etuja antaneena tiettynä erityisasemana. Tällaiseen ei enää ole perusteita eikä mahdollisuutta eivätkä markkinoilla toimivat osuustoimintayritykset erityissuojaa tarvitse.

Itse asiassa osuustoiminta-aatteelle on tänään koittanut uuden arvostuksen aika.

Monimuotoisen osuustoiminnan tulevaisuus ja menestys edellyttävät siltä uusiutumista ja sopeutumista sen kilpailukyvyyn varmistamiseksi avoimessa markkinataloudessa. Uusiutuminen ei kuitenkaan tarkoita osuustoiminnan peruseriaatteiden hylkäämistä, vaan voi myös joissain suhteissa tarkoittaa paluuta liikkeen juurille. Osuustoiminnan kriisit nimittäin osaltaan johtuivat sen unohtamisesta, että osuustoiminta on olemassa jäseniään varten eikä päinvastoin, ja että sen tarkoituksena on ollut korjata voitontavoitteluun perustuvan markkinatalouden epäkohtia. Hyvää ei ole seurannut siitäkään, jos ulkopuoliset tahot ovat jäsenistön asemesta pyrkineet ohjaamaan osuustoiminnallista päätöksentekoa.

Siten osuustoiminnan ei myöskään tule tavoitella omaa menestystä antamalla tukea esim. kaupan voittomahdollisuuksia kasvattavien mutta lääketurvallisuutta heikentävien tai alkoholihaittoja lisäävien myyntikanavien aukaisemisvaatimuksille.

Suomen menestyksen avaintekijät ovat osaaminen, yrittäminen ja yhteistyö. Parhaimmillaan osuustoiminta yhdistää itsessään onnistuneella tavalla nämä kaikki ja tekee sen ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväällä läheiseksi ja turvalliseksi koetulla suomalaisella pohjalla.

Nyt olemme tilanteessa, jossa meillä parhaimmassakin tapauksessa voi olla enintään hyvin vähän aikaa sopeuttaa kaikki ihmisen toiminnot maapallolla ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä kehityksen vaatimuksiin.

Kukaan ei voi varmuudella edes tietää, vieläkö tämä on mahdollista. Itse näen kuitenkin niin, että ainakin yksi edellytys sille, että se olisi mahdollista on osuustoiminnan täysimääräinen hyväksikäyttö.

Osuuskunnat ovat yksi vaikutuskanava kansalaisyhteiskunnalle. Yhteiskuntaa kohtaavat nyt uudenlaiset sosiaaliset, taloudelliset ja ympäristölliset haasteet, joihin vastaamiseen osuuskunnilla on tilausta. Kansalaisten yhteisöllisyys, luovuus ja yritteliäisyys saavat uudenlaisia mahdollisuuksia osuuskuntien kautta niin pienessä kuin suuressakin mittakaavassa.

Osuustoiminnan arvot – omatoimisuus, yhteistoiminta, demokratia, tasa-arvo, oikeudenmukaisuus ja solidaarisuus – ovat kestäviä ja toimivia, kun haetaan ratkaisuja kestävämpään kehitykseen, työttömyyteen ja alueellisiin ongelmiin. Osuuskunnat voivat olla erityisen hyödyllisiä aloilla ja alueilla, jonne voittoa tavoittelevat yritykset tai julkiset palvelut eivät yllä.

Sote-uudistuksessa kohdistettiin toiveita ja odotuksia myös kolmannen sektorin, järjestöjen ja osuustoiminnan tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntämiseen. Ne ovat hyvinvointialueiden toiminnassa kuitenkin jääneet selvästi varjoon, paljolti myös siksi että valtiovallan kiinnostus on suuntautunut vain yksityisen terveystalouden suosimiseen samanaikaisesti, kun kansalaisaktiivisuutta rankaistetaan julkisten tukien lyhytnäköisellä alasajolla. Olisi tarpeen arvioida missä määrin, jos lainkaan, valtioneuvoston kanslian teettämän selvityksen suositukset osuustoiminnan ja järjestöjen käytöstä sote-palvelujen tuottajana ovat toteutuneet.

Osuuskuntien tärkein tehtävä on tuottaa palveluja jäsenilleen, mutta niillä on myös tärkeä merkitys yhteiskuntaan laajemminkin. Ne perustuvat arvoihin ja periaatteisiin, jotka ovat usein samankaltaisia kuin kansalaisjärjestöillä ja muilla kansalaisyhteiskunnan toimijoilla. Yksi osuustoiminnan periaatteista on toimia yhteisöjensä kestävä kehityksen hyväksi jäsenten päättämällä tavalla. Tukemalla jäsentensä etuja, osuuskunnat tukevat myös tietyn ryhmittymän etuja esimerkiksi pienviljelijöiden ja kuluttajien etuja laajemminkin. Kumppanuudet muiden kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa ovat tärkeässä roolissa.

Ajankohtainen haaste on alustatalouden ja sen synnyttämien monopolimuodostumiseen ja työntekijäin riistoon liittyvien monien epäkohtien yleistyminen. Kuitenkin alustataloutta kasvattanut digiteknologian kehitys soveltuisi hyvin myös osuustoiminnallisten yritysten käyttöön. Alustaosuuskunnista on jo olemassa monia hyvin toimivia esimerkkejä maailmalla. On hienoa, että Pellervo jo 2018 järjesti Alustaosuuskunta OPEN -tapahtuman, jossa puhuttiin omistajuuden merkityksestä ja siitä, miten yhteisöllisempää ja vastuullisempaa markkinataloutta rakennetaan yhdessä. Tulokset ovat kuitenkin toistaiseksi olleet vähäisiä.

Osuustoiminta tarvitsee tuekseen tutkimusta, joka ei ensi sijassa suuntaudu vain menneisyyden tutkimukseen – joka historian tuntemus on kuitenkin tulevaisuuden hahmottamiseksi välttämätöntä - vaan nimenomaan antaa eväitä ja suuntaa sille, miten osuustoimintaa voidaan kehittää ja vahvistaa. Tämä on myös Kooperatiivin tärkeä tehtävä, jolle toivotan menestystä myös seuraavalle 40-vuotiskaudelle – ja sitä seuraaville.